

Tussen acceptabel en verwerpelijk

Wetenschappelijk wangedrag in gradaties

door Willy van Strien

Welke onderzoeker schrikt niet op als er een geval van wetenschappelijke fraude in het nieuws is? Hij of zij zal zichzelf snel weer gerust stellen: mij overkomt dat niet; zoiets is bij ons onmogelijk. Maar is dat wel zo zeker? Op 5 januari organiseerde de Vereniging (Arts-) Onderzoekers (VAO) in samenwerking met de afdeling Epidemiologie een nieuwjaarsbijeenkomst met als thema Fraude en Wetenschappelijke Integriteit. Tweehonderd aanwezigen, onder wie veel promovendi, vroegen zich af wanneer je van fraude kunt spreken en wat je ertegen kunt ondernemen.

Buck en aids

Voor die discussie losbarstte, bekeek de zaal eerst de uitzending van *Andere Tijden* uit 2005 over de affaire Buck. Henk Buck, hoogleraar organische chemie aan de TU Eindhoven, meende een aanpak gevonden te hebben voor aids, een ziekte die in die tijd snel opkwam en altijd dodelijk was. Hij wilde het veroorzakende virus, hiv, te lijf met antisense-DNA. De avond voordat zijn publicatie in *Science* verscheen, kwam hij als held op tv, compleet met echtgenote en hond. Aids zou binnen een paar jaar de wereld uit zijn, stelde hij. Maar een paar dagen later viel hij van zijn voetstuk. Zijn medewerkers hadden hun twijfels over het onderzoek, en Jaap Goudsmit, die destijds als hoogleraar virologie aan de Universiteit van Amsterdam met Buck samenwerkte, trok zijn handen ervan af. Uiteindelijk moest Buck zijn *Science*-artikel rectificeren en ging hij met de VUT. Zijn aanpak werd vergeten, alleen hijzelf bleef erin geloven.

Wat vinden jullie ervan, vroeg discussieleider Bob Siegerink (Epidemiologie) aan de zaal. Sneu, was de eerste reactie. Buck heeft niet willens en wetens de boel belazerd, maar liep in de val van zijn eigen enthousiasme en liet zich verleiden om voorbarige uitspraken te doen en valse verwachtingen te wekken. Hij was dom, oordeelde een ander; ijdel en ambitieus voegde iemand daaraan toe. Maar Buck kreeg ook enige sympathie uit de zaal. Want zijn idee was in principe goed; als zijn aanpak verder was uitgezocht had het misschien kunnen werken. En van fraude was in dit geval geen sprake.

Enthousiasme of ijdelheid

Vervolgens somde de zaal verschillende vormen van wetenschappelijk wangedrag op en plaatste die op een schaal van acceptabel tot verwerpelijk. Gegevens verzinnen, zoals sociaal psycholoog Diederik Stapel onlangs deed? Dat is echt fraude. Gegevens weglaten? Even laakbaar. Een vergissing maken? Kan gebeuren, maar als die vergissing te wijten is aan onachtzaamheid, dan is dat kwalijk. Door publiciteitsdruk gedreven resultaten publiceren voordat alle nodige controles zijn uitgevoerd? Niet best. Analyses die slecht in het verhaal passen eruit laten? Tsja. Als begeleider een idee van een promovendus pikken om er zelf mee aan de slag te gaan? Kan absoluut niet. Je naam als medeauteur verbinden aan een artikel dat je niet helemaal doorziet? Dat kan vaak niet anders; je moet elkaars bijdrage kunnen vertrouwen. Het maatschappelijk belang van je onderzoek aandikken? Wel als je subsidie aanvraagt, niet als je resultaten publiceert. Als referent het artikel van een concurrent onterecht negatief beoordelen? Oei. Data een beetje masseren? Mmm. Een panel van deskundigen mengde zich in de discussie. De conclu-

sie was dat onderzoekers hun eigen verantwoordelijkheid hebben als het gaat om goed wetenschappelijk gedrag en dat alle promovendi daarin geschoold moeten worden. Maar onderzoekinstellingen hebben hier ook een taak: zij moeten zorgen voor een goed onderzoeksklimaat waarin de onderzoekers kritisch zijn ten opzichte van zichzelf en elkaar, open hun onderzoeksresultaten bediscussiëren, beseffen waar de grenzen van hun kennis liggen en waar nodig collega's raadplegen. Want Buck en Stapel hadden beiden de naam dat ze zo autoritair en intimiderend waren, dat hun medewerkers nauwelijks aan de bel durfden te trekken als hen iets niet lekker zat. Daarbij moeten de instellingen voorzien in een goede communicatiestrategie om te voorkómen dat onderzoekers – door enthousiasme of ijdelheid gedreven – in het openbaar dingen beweren die ze niet kunnen waarmaken. ■



Data een beetje masseren? Mmm...